

خلاصه تاریخ ادبیات 2 سوم انسانی

درس اول عصر حافظ (دوره شکست و شکوه)

بزرگان این دوره:

- ✓ فخرالدین عراقی (عارفی از سلسله سوختگان)
- ✓ خواجه کرمانی (نخلبند شاعران)
- ✓ ابن یمین (قطعه سرای بزرگ)
- ✓ سیف فرغانی و انتقاد اجتماعی
- ✓ عبید زاکانی (شوخی طبعی آگاه)
- ✓ حافظ (رند فرزانه ی شیراز)
- ✓ جامی (شیخ جام)

* نتایج فساد ناشی از حمله مغول در عصر حافظ:

1. ضربه به زمینه های فکری و فرهنگی (پیشانی اندیشه، سستی بنیان های فلسفی، رواج خرافات و بی مسئولیتی، دل سپردن به قضا و قدر و گسترش روح تسلیم و بی توجهی به دنیا)
2. ضربه به ادبیات (پژمرده شدن ذوق شاعران و نویسندگان، رواج پاره های واژه های مغولی در زبان و ادب پارسی)

* دلیل آزادی مذاهب در دوره حافظ:

بی تعصبی و بی عقیدگی ایلخانان مغول .

* مذهب تشیع در دوره حافظ :

در این دوره مذهب شیعه به سرعت گسترش یافت و با تشکیل حکومت های محلی مثل سربداران در خراسان برای حکومت مرکزی در دسرهایی ایجاد کرد و زمینه را برای روی کار آمدن تشیع در دوره های بعد فراهم کرد.

* بعد از مرگ تیمور:

نقش شاهرخ:

مرکز فرمانروایی وی هرات بود. او با علاقه به فرهنگ و هنر اسلامی نظر صاحبان ذوق را جلب کرد و حامی نهضت بزرگ هنری عصر خود شد. (تنها وی توانست بخش وسیعی از ممالک تیموری را از آسیب نجات دهد).

نقش بایسنقر میرزا:

بعد از پدر زمامدار هرات بود. علاقه به هنر خطاطی، تشویق هنرمندان عصر خود و به وجود آمدن آثاری برای کتابخانه خود، جمع آوری نسخه های قران و شاهنامه معروف به بایسنقری.

*** پهنه ی وسیع قلمرو زبان و ادب فارسی در دوره حافظ:**

شبه قاره هند، آسیای صغیر، آذربایجان، اصفهان و فلان مرکزی ایران، فارس (پایتخت شعر و ادب فارسی در این دوره، شیراز)، نیشابور، سبزوار، توس، مرو و هرات.

*** وضع عمومی شعر در دوره حافظ:**

1. قصیده: رو به ضعف و کسادی گذاشت.
2. در زمینه منقبت و مرثیه و مسائل اجتماعی، ابتکارهایی صورت گرفت.
3. در میان شاعران این دوره تقلید با شدت رواج یافت و به دو شکل جلوه گر شد:

الف: تقلید از شیوه و سبک استادان پیشین

ب: جواب گویی شعرهای مشهور پیشینیان بر همان وزن و قافیه

4. شیوه نظامی در منظومه های بلند عاشقانه سرمشق شاعران این دوره شد.
5. استقبال از سخن سرایان مشهور گذشته مثل : فردوسی، خاقانی، انوری، جمال الدین، سعدی، امیر خسرو و ظهیر. (در میان این استقبال ها فقط شیوه عبید و حافظ مبتکرانه بود).
6. محتوای شعر در این دوره با دوره های قبل تفاوت چندانی نداشت.
7. زبان شعر این دوره به جز در اشعار حافظ و خواجه هم در لفظ و هم در ساخت و بافت رو به تباهی بود.
8. شعر و ادب میان کوچه و بازار و افراد نافرهیخته عمومیت یافت و زمینه تغییر اساسی در سبک شاعری را فراهم کرد.

*** طنز و انتقاد اجتماعی در دوره حافظ:**

رواج طنز و انتقاد اجتماعی به ویژه در اشعار عبید، بسحاق اطعمه و به شیوه ای رندانه در شعر های حافظ از ویژگی های مهم این دوره است.

*** شاعران نامدار دوره حافظ:**

فخرالدین عراقی: سال 610 ه.ق در یکی از روستاهای فراهان به نام کمیجان متولد شد. او را فراهانی و همدانی هم لقب داده‌اند و به دلیل سکونت در عراق عجم، به عراقی مشهور شد.

وی از طریق شیخ صدرالدین قونوی با محی الدین عربی آشنا شد و در شهر قونیه با مولانا آشنا شد و مورد توجه او قرار گرفت..

آثار فخرالدین عراقی:

1. دیوان اشعار: 5000 بیت در قالب غزل، قصیده، ترانه، قطعه و مثنوی.
2. عشاق نامه یا ده نامه: موضوع این کتاب عرفان است. مشتمل بر ابیاتی در قالب مثنوی، غزل هایی در وزن حدیقه سنایی. بعدها به تقلید از این کتاب ده نامه هایی نوشته شد.
3. لمعات: به نظم و نثر فارسی، موضوع آن عرفان و سیر و سلوک عارفانه است. عارفان بزرگ بر این کتاب شرح هایی نوشته اند. معروف ترین شرحی که بر لمعات عراقی نوشته شده: اشعه اللمعات جامی.

خواجوی کرمانی: نخل بند شاعران، از نظر زمانی پس از سعدی و پیش از حافظ بود. وی از غزل سعدی پیروی کرده و بر غزلیات حافظ تاثیر گذاشت.

چرا تخلص خواجو را انتخاب کرد؟

زیرا از بزرگ زادگان و خواجگان کرمان بود

دلیل شهرت وی به نخل بند شعرا: به دلیل هنرنمایی های وی در عالم شعر

مقبره: تنگ الله اکبر مشرف بر دروازه قرآن شیراز

آثار خواجو:

1. دیوان اشعار: شامل: قصیده، غزل، قطعه، ترجیعات، رباعی (که به دو بخش صنایع الکمال و بدایع الجمال تقسیم می‌شود).

2. شش مثنوی: سام نامه، همای و همایون، گل و نوروز، روضه الانوار، کمال نامه، گوهر نامه

پنج مثنوی اخیر = خمسه ی خواجه

آثار منثور خواجه:

سه منظره: رساله اللبادیه = در منظره‌ی نی و بویا، سبع المثنائی = در منظره‌ی شمشیر و قلم منظره‌ی شمس و سحاب

خواجه در قصیده از سنایی، در غزل از سعدی، در حماسه از فردوسی و در داستان غنایی از نظامی تقلید می کرد.

ابن یمین قطعه سرای بزرگ:

شاعر شیعه مذهب عصر سربداران، اهل خراسان، قانع، گوشه گیر و دهقان پیشه، به سربداران علاقه داشت و امیران آنها را می ستود.

شهرت ابن یمین و قدرت شاعری وی: هنر قطعه سرایی به ویژه نظم قطعات اخلاق

موضوع قصیده های ابن یمین: مدح و منقبت امامان شیعه

مضمون غزل هایش: مثل دیگر شاعران، عشق و دلدادگی

در اشعار ابن یمین **قناعت پیشگی ستایش شده و بی اعتباری دنیا تاکید می شود**

سیف فرغانی و انتقاد اجتماعی

تولد: نیمه اول سده 7، همزمان با حمله مغولان در شهر فرغانه ماورالنهر

با اینکه در دوره ی مولانا می زیست و به قونیه نزدیک بود با مولانا ارتباطی نداشت. اما سعدی را ستایش می کرد و با وی در ارتباط بود.

سبک وی هم از نظر لفظ و کاربرد زبانی و هم ساخت مضمون ها و دیدگاه ها، شبیه سخنوران مشهور خراسان بود.

قصاید وی بیشتر در استقبال از بزرگانی چون رودکی، انوری، خاقانی، سنایی، عطار و کمال اصفهانی است.

سیف مثل باقی شاعران دوره حافظ، با آوردن ردیف های دشوار و پاره ای التزامهای دیگر، گرفتار هنرنمایی شاعرانه شده است.

غزل های وی بیشتر در جواب سعدی است.

از قالب قصیده برای بیان انتقادهای کوبنده و طرح دیدگاه های اجتماعی و اخلاقی خود بهره می برد.

سیف خودش را گرفتار ثناخوانی نمی کند و به دیگر شاعران نیز سفارش می کند.

که از ستایش سیم پرستان گدا دوری کنند و اگر ذوقی دارند در خدمت و عطف و اندرز به کار گیرند.

وی به امامان شیعه به ویژه امام حسین (ع) علاقه داشته و اشعار زیبایی در رثای شهیدان کربلا سروده است

عبید زاکانی: شوخ طبعی آگاه، شاعر و طنز پرداز قرن 8، اهل قزوین

از خاندان زاکانیان : تیره ای از عرب های بنی خفاجه که بعد از مهاجرت به ایران در قزوین ساکن شدند.

در مقام طنز و انتقاد اجتماعی در ادبیات گذشته تا دوره مشروطه کسی به پای عبید نمیرسد.

هنر عبید: ذوق و هنر وی در نکته یابی و انتقادهای ظریف اجتماعی است

آثار عبید:

الف آثار جدی : دیوان اشعار و مثنوی عشاق نامه

ب آثار طنز : چهره ی ادبی ممتاز عبید در این آثار است که به دو دسته ی **نظم و نشر** تقسیم می شوند.

نظم: مثنوی موش و گربه حکایتی تمثیلی که در آن وضع جامعه و دو طبقه ی حاکمان و قاضیان را مورد انتقاد قرار می دهد. می توان موش و گربه عبید را یک اثر سیاسی دانست که در آن شاعر به بیان حال ابواسحاق اینجو در برابر فرمانروای کرمان، مبارزالدین محمد، پرداخته است

نثر: آثار طنز منثور عبید، مهارت او را در ترسیم اوضاع نابه سامان اخلاقی و فرهنگی بیش تر نشان می دهد.

اخلاق الاشراف، صد پند، رساله دلگشا، رساله ی تعریفات

زبان عبید: زبانی طنز، تند، بی پروا، رکیک، گزنده و انتقادی، اما در پس آن پیامی اصلاح جویانه و خیر خواهانه نهفته. دلیل تندی زبان عبید: این تندی واکنشی در برابر شدت فساد و تباهی های روزگار عبید است. عبید برای پرداختن به هزلیات خود از سعدی و سوزنی تقلید می کرد.

درس سوم**حافظ رند فرزانه ی شیراز**

خواجه شمس الدین محمد شیرازی، ملقب به حافظ و لسان الغیب

تولد: سال 726 در شیراز

نیاکان وی اهل اصفهان بودند اما پدر او در شیراز زندگی می کرد.

بر خلاف سعدی اهل سفر نبود و بیشتر عمرش را در شیراز گذراند

وی با علم قرائت، تفسیر، کلام، فلسفه و عرفان آشنا بود و **شگرد و سبک خود را از قرآن الهام گرفته.**

هرگز دانش خود را دست مایه ی مال اندوزی نکرد. حتی هنگامی که مورد توجه حاکمان و فرمانروایان فارس شد و به دربار حاکمان راه یافت، باز هم اوضاع مالی وی تغییری نکرد.

رنج مشترک حافظ، فردوسی و خاقانی:

درد مشترک ایشان رنج فقدان فرزند بود و همین رنج سبب پدید آمدن غزل های باارزشی از حافظ شد.

پادشاهان دوران حافظ:

شاه شیخ ابو اسحاق: وی با حرمت با حافظ برخورد می کرد و دوران خوش سلطنتش، روزگار جوانی حافظ را شیرین کرد

امیر مبارزالدین محمد: دوران حکومت وی با سخت گیری و تعصب و خشونت همراه بود و حافظ غزل هایی آبدار با لحنی نیشدار و گزنده در مبارزه با ریاکاری و عوام فریبی مبارزالدین محمد، سرود. حافظ در این شعرها مبارزالدین محمد را با کنایه و تمسخر محتسب نامیده.

شعر و اندیشه ی حافظ

غزل: حافظ در اصل غزل سراسر است، برای همین قصیده‌ها و مثنوی‌های او نادیده گرفته می‌شود. سرمشق او در غزل سرایی: سعدی، کمال اصفهانی، سلمان ساوجی و خواجوی کرمانی است.

بیشتر غزل‌های حافظ ظاهراً بر همان وزن و قافیه و مضمونی سروده شده‌است که استادان پیشین طبع آزمایی کرده‌اند. اما این به معنی تقلیدی بودن کار حافظ نیست او غزل سرایی را به آن درجه از کمال رسانده که پس از او همه ی قریحه آزمایان در برابر کمال هنری حافظ اظهار درماندگی کرده‌اند و به همین اعتبار برخی حافظ را خاتم الشعرا ی ایران می‌دانند و عقیده دارند که بعد از حافظ سخن فارسی رو به زوال رفته.

لحن وی گزنده، تلخ، همراه با نیشخند و کنایه آمیز است و در آن خیرخواهی و اصلاح طلبی هم دیده می‌شود.

او با رندی و هوشیاری شیوه‌ای تازه برای مبارزه با نابه‌سامانی‌های جامعه برگزیده.

پیشینیان یا غزل عاشقانه می‌سرودند یا عارفانه. اما حافظ با ترکیب عشق و عرفان به شیوه‌ای نو و بی‌سابقه یافت.

حافظ در غزل اجتماع در تلفیق دو فرهنگ ایران و اسلامی موفق عمل کرده و در غزل اجتماعی او فرهنگ گذشته‌ی ایران با همه‌ی کمال ایرانی اسلامی خود ظاهر می‌شود.

آثار حافظ: دیوانی کمتر از 500 غزل و چند قصیده و مثنوی و رباعی از وی مانده

جامی، شیخ جام

لقب: نورالدین، تخلص: جامی، تولد: سال 817 در خرجرد جام

شهر دوران کودکی: هرات پایتخت هنر و ذوق و ادب ایران و شهری فرهنگی و آباد

جامی فنون ادب و دانش‌های شرعی و دینی را در هرات آموخت

وزیر دانشمند امیرعلیشیر نوایی، سلطان حسین بایقرا، در هرات مشوق و حامی هنرمندان بود

آثار منظوم جامی:

الف دیوان اشعار: به مناسبت سه دوره ی مشخص زندگی‌اش به سه بخش تقسیم شده

ب هفت اورنگ : شامل هفت مثنوی است که از دیوان او ناب تر است. جامی در مثنوی هایش از نظامی تقلید کرده است .
وی هفت اورنگ را در برابر خمسه ی نظامی سرود و اثری تقلیدی آفرید

1. سلسله الذهب: در ذکر حقایق عرفانی

2. سلامان و ابدال: منظومه‌ای تمثیلی حاوی اشارات اخلاقی عرفانی

3. تحفه الاحرار: در پند و نصیحت همراه با حکایت‌ها و تمثیل‌های زیاد

4. یوسف و زلیخا: نظم داستان مشهور یوسف و زلیخا

5. لیلی و مجنون: نظم داستان معروف لیلی و مجنون

6. خرد نامه‌ی اسکندری: در ذکر و موعظه و نصیحت از زبان فیلسوفان یونان

آثار منثور جامی:

1. بهارستان: به تقلید از گلستان سعدی است. شامل باب‌ها و حکایت‌هایی به نظم و نثر است در این اثر می‌خواسته در برابر سعدی دعوی نویسنده‌گی کند و اما اثری تقلیدی آفرید

2. نفحات الانس: در بیان حقایق عرفانی و ذکر احوال عارفان تا دوره مولف

3. لوایح: سی لایحه با نثر مسجع شامل حقایق عرفانی

4. اشعه اللمعات: در شرح و توضیح لمعات عراقی